

El context polític de les Amazones

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 01-11-2020

Tenien complexos emocionals les amazones? Patien alguna psicopatologia produïda per alguna mena de trauma infantil? O simplement mataven per alliberar-se de l'esclavista invasor que havia ocupat el seu país, assassinat els seus parents més propers i els havia manllevat la seva vida política i els seus drets com a dones lliures? Article d'En Jordi Bilbeny.

Fins ara, el tema de les amazones s'ha vingut tractant com un mite i se li han donat explicacions tant simbòliques com psicològiques. Fins i tot, l'etimologia del mot "amazones" respon a aquesta mena de desconeixement absolut del llenguatge, de la religió i de les formes de vida prehel·lèniques.

Així com no es pot donar una etimologia llatina a un mot prelatí, no es pot donar una explicació hel·lènica a un mot que sorgeix d'una cultura prehel·lènica. "Amazones" és un terme relacionat simplement amb el concepte de "dones", atès que en el vell europeu AMA significa "Mare/Deessa Mare" i ZONA equival a "vigilant, zeladora, curadora". O sigui que amazones vindria a significar les "zeladores de la Mare" o les "sacerdotesses de la Deessa Mare".

Jo, que no és que sigui un defensor a ultrança de l'explicació del mite a través de la història, no pas per això hi deixo de veure uns vincles i unes connexions reveladores i importantíssimes. En un estudi a part que preparo sobre la mitologia catalana i el seu entroncament amb la mitologia basca, explico com els gegants vindrien a ser els primers pobladors del país, que vivien en caveres. I com des d'aquí han passat a formar part de les rondalles i s'han confós amb els ogres i els ciclops. Amb les amazones s'ha esdevingut quelcom semblant.

En Lévi-Strauss s'ha qüestionat més d'una vegada "on acaba la mitologia i on comença la història?". No només ens ha explicat que els límits entre l'una i l'altra ciència no estan prou definits, sinó que encara ens ha dit que "no estic molt

lluny de pensar que a les nostres societats la història substitueix la mitologia i hi desenvolupa la mateixa funció". Exemple que jo mateix he ampliat amb el mite de la descoberta d'Amèrica, que té més de fonamentalisme religiós que no pas de rigor històric. Vistes així les coses, què podem aventurar? Doncs que si, tal com diu Max Müller a la seva Mitologia Comparada, "els grecs es preocupaven tan poc de la individualitat etimològica de les seves paraules com del nom de cada un dels bards que havien cantat primerament les gestes de Menelau o de Diòmedes"; que si Homer no es preocupava en absolut de les consideracions històriques de les etimologies que proposava i que, en funció d'això, En Müller ha pogut conjecturar que "el veritable origen dels noms dels déus havia estat oblidat molt abans d'Homer", cal deduir-ne que l'origen del nom de les amazones també havia estat tan oblidat com el seu significat històric.

Un altre punt a tenir en consideració és el canvi d'interpretació cultural que els invasors indoaris van establir amb la història i la religió dels pobles europeus ocupats. És d'una gran lògica cultural i política pensar que els invasors menysprearien i ridiculitzarien els cultes locals, tot aprofitant-ne, ensems, aquelles manifestacions que els poguessin legitimar a l'hora de la substitució ètnica. Diversos antropòlegs ho han vist així. Hi va haver un pensament indoari masculinitzador que es va imposar sobre unes societats matriarcals europees i hi van operar un canvi de valors i que aquesta confrontació ha quedat gravada als mites. Per exemple, En Franz-Karl Mayr, parlant d'això a La Mitologia Occidental, ha escrit que és "a la mitologia grega, on es manifesten estructures econòmico-socials i polítiques de la història cultural grega (per exemple la invasió dels indoeuropeus en el segon mil·lenni aC. sobre l'àmbit de la Mar Mediterrània)". I que s'evidencien, tal com apuntava més amunt, amb la substitució del matriarcat pel patriarcat. Diu En Mayr: "Allò que és pròpiament històric dels mites, com, per exemple, la sobrevaloració real de la simbòlica religiosa patriarcal i la no menys real desvalorització de la simbòlica religiosa matriarcal en l'època posthomèrica, troba el seu paral·lel en la sobrevaloració de la simbòlica sexual masculina i en la desvalorització corresponent de la simbòlica sexual femenina". I, encara, En Johann Jakob Bachofen, al seu precisosíssim llibre El matriarcat. Una investigació sobre la ginecocràcia en el mundo antiguo según su naturaleza religiosa y jurídica, ens fa adonar que aquest canvi també té lloc a la literatura, car en el mite d'Orestes narrat per Varró, "Atena representa el dret matern, mentre que a la tragèdia d'Èsquil, representa el dret patern".

Les amazones, consegüentment, patiren el mateix procés de desvalorització cultural. Tot el que ens n'ha arribat ens remet a un món prehel·lènic, prehomèric i prepatriarcal, on els valors dels invasors indoaris són menystinguts del tot per les amazones, perquè no els consideren ajustats a les seves formes de vida: els troben opressius. Heròdot posa en boca de les amazones unes frases prou importants, adreçades als nous colonitzadors grecs: "No podríem viure amb les vostres dones, puix els nostres costums no són iguals als d'elles. Nosaltres practiquem el tir amb arc i [usem la] javelina i muntem a cavall. No hem après feines de dones. Les vostres dones no fan cap d'aquestes coses; es dediquen a feines femenines, s'estan a les carretes i no van a caçar ni van enlloc. No ens hi podríem avenir".

Gairebé totes les interpretacions que s'han escrit sobre les amazones, des dels temps clàssics fins als nostres dies, no han tingut en compte aquesta inversió de valors polítics. No han tingut en compte els valors polítics de les amazones ni el seu context ètnico-nacional, ans han tendit a fer creure que la tergiversació fou perpetrada per les mateixes amazones a fi d'escapolir-se del món i de les lleis dels seus dominadors. No és que les amazones visquessin sense homes. No. Sinó que, als ulls d'uns masclistes recalcitrants, als ulls d'uns homes que tenien les dones com un "bé moble" més, l'actitud femenina de les societats recentment conquerides militarment, amb ple accés i domini de l'activitat militar, religiosa i política era un insult a la seva concepció del món, en la qual llurs dones només hi haurien tingut cabuda si visquessin soles. Per això mateix Estrabó s'exclamava: "Respecte a les amazones, es diuen les mateixes coses avui que en temps antics; coses que són monstruoses i fora de tota credibilitat. Qui podria creure que un exèrcit o una ciutat o una nació de dones es podria organitzar sense homes?".

La manipulació de les llegendes que tractaven de les amazones ha estat apuntada, per bé que de passada, per En William Blake Tyrrell, al seu llibre Las Amazonas. Un estudio de los mitos atenienses. Per l'autor, a les fonts de Diodor Sícul i Estrabó "s'hi afegiren detalls en diversos moments". I més endavant, puntualitza que les versions de Lisies i Heròdot, "sobre el llinatge amazònic dels sauròmates, proven el punt [de l'afegit de detalls], atès que foren formats invertint els costums patriarcals". Per tant, per comprendre el context natural de les amazones, caldria remuntar-se a l'època prepatriarcal.

Així ho deixa palès En Tyrrel, en assegurar-nos que "la societat de les amazones és un ethnos gynaiokratoumenon, «nació en què les dones tenen el poder», un matriarcat", el qual "arriba a la fi amb la institució del matrimoni patriarcal". En aquest sentit, Plutarc escriví uns Consells a la promesa i el promès molt il·lustratius. Parlant de marit i muller, suggeria que l'esposa "cal que es quedi a casa i s'amagui quan ell no hi sigui"; o bé que "l'esposa no ha de tenir sentiments propis". Vistes així les coses, no ens hauria de fer estrany que les amazones evitessin de tot en tot el matrimoni, ni que moltes dones de la Grècia clàssica s'hagin fet cèlebres pels seus crims contra els homes. Escil·la va matar el seu pare. Les dones de Lemnos van assassinar els seus marits i els seus pares. Clitemnestra occeix Agamèmnon.

L'Àngela Sierra, en parlar d'aquest aspecte, en un article intitulat "La perversitat i les seves imatges", ens recorda que "moltes són antigues filles de reis o de dones de sang reial esdevingudes esclaves per dret de guerra", i referma la idea, al capdavant, d'un assassinat polític. Res, doncs, de psicologies malaltisses i complexos freudians. A la Grècia arcaica hi hagueren diverses invasions, que els indígenes resistiren amb guerres i, després de vençuts, amb assassinats esporàdics rituals, venjatiu o d'alliberació nacional. I, atès que els matrimonis amb les reines, princeses i aristòcrates nadiues eren emprades per legitimar el poder polític dels invasors, l'assassinat d'aquests constituïa una forma més de dignificació personal i col·lectiva.

Ho ha intuït així l'Ana Iriarte, en un estudi sobre "Cassandra tràgica", la filla de Príam, rei de Troia. Tal com l'autora reconeix, "Cassandra és una esclava que forma part del botí de guerra d'Agamèmnon". Durant la seva deportació cap Grècia, Eurípides, a Les Troianes, li fa dir: "Mare, adéu, no ploris! Pàtria del meu cor, germans que sou sota terra i tu, que vida vas donar-nos, pare meu, no en tenguí per temps de rebre'm; i vindré als meus difunts vencedora dels Atrides per qui som exterminats". Preferirà morir abans d'incorporar-se al món dels destructors de la seva nació. Per la Iriarte, la princesa troiana "relaciona la desaparició de Troia amb la seva pròpia desaparició: així com la seva pàtria ha mort, ella també s'abatrà a terra. Per Cassandra, morir és sotmetre's al mateix destí que la ciutat del seu pare", i amb això "reivindica per a ella mateixa un estatus similar al dels seus valents germans morts per la pàtria".

Hi hauria molt més a dir sobre les amazones. Però, potser per acabar, voldria puntualitzar uns mots d'En Vicente Ricardo Accurso, pel qual, aquest mite amazònic, "segons alguns estudiosos, seria el regust de qualche règim matriarcal aferrissat que va poder existir a l'Àsia Menor". L'afirmació no és del tot desencertada, però no cal anar tan lluny. El mite de les amazones existeix a Txèquia molt ben desenvolupat i jo mateix n'he registrat d'altres relíctes menors a Catalunya, com és el cas de la Comtessa de Molins, que menava un escamot de guerrillers contra les tropes napoleòniques des de Sant Pere Pescador i rodalies, en un context totalment màgic-mític; la qual cosa suggereix la possibilitat que en temps més remots l'escamot fos de "guerrilleres".

Finalment, caldria tenir present que el matriarcalisme basc ha estat objecte de nombrosíssims estudis, que ens aproximen a una societat on la dona tenia un pes tan important com a la Grècia prehel·lènica. Jo estic convençut que, si aprofundíssim en aquesta línia, tindríem més d'una sorpresa, puix també el seu món matriarcal, regit per la gran deessa Mari, ha estat substituït pel masclisme catòlico-espanyol, amb un Déu barbut al mig.

Jordi Bilbeny

Imatge de portada: gerra grega en què s'observen dues amazones a cavall

